

УДК 7(07)

Зоя Сирота,
Всеволод Сирота

СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК ШКОЛЯРІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядається сенсорний розвиток школярів як важливий чинник професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Проаналізовано сутність понять «сенсорний розвиток» та «професійно-педагогічна підготовка». Окреслюються сенсорні властивості особистості: зір, слух, дотик, нюх, смак. Розкрито зміст, мету та завдання сенсорного розвитку як для молодшого шкільного віку, підліткового віку так і для ефективного професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін.

Ключові слова: сенсорний розвиток, сенсорні аналізатори, сенсорні здібності, професійно-педагогічна підготовка, мистецькі дисципліни.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку системи вищої професійної освіти є входження України до європейського освітнього простору. Це орієнтує підготовку фахівців на міжнародні освітні стандарти та детермінує необхідність удосконалення діяльності вищих педагогічних навчальних закладів, щодо якісної підготовки майбутніх учителів у галузі мистецької освіти.

Підготовка майбутніх учителів до забезпечення мистецької освіти, як складової професійної освіти, потребує сучасного підходу до організації педагогічного процесу. Тому необхідно всебічно сприяти формуванню у студентів системи інтегрованих художньо-педагогічних знань та комплексних кваліфікаційних умінь.

Аналіз стану підготовки майбутніх фахівців до професійно-педагогічної діяльності в галузі мистецької освіти свідчить, що зміна освітньої парадигми посилила увагу дослідників до питань психолого-педагогічної та методичної підготовки (Н. Дем'яненко, О. Кульчицька, О. Пономарьова, С. Сисоєва, Л. Хомич), вивчення змісту, методів та засобів професійної підготовки (А. Алексюк, В. Бондар, А. Капська, М. Шкіль, О. Ярошенко), теоретико-методичних основ підготовки (В. Бутенко, С. Гончаренко, Л. Масол, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Савченко, В. Тименко, О. Щолокова, Б. Юсов), формування професійних якостей майбутніх учителів

(О. Бабченко, В. Борисов, Л. Гусейнова, Г. Ніколаї, Г. Шевченко, В. Шульгіна), сенсорного розвитку школярів (Л. Виготський, В. Давидов,

О. Дусавицький, Л. Занков, О. Запорожець, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонт'єв, В. Мухіна, С. Максименко, С. Рубінштейн, О. Савченко, О. Скрипченко, Б. Теплов, Ю. Трофімов, В. Штерн).

На думку С. У. Гончаренко: «Розвиток методичної науки в умовах розбудови національної системи освіти набуває особливо важливого значення. Вона має обґрунтовувати й будувати педагогічні процеси, виробляти нові педагогічні технології навчання, в яких реалізувалася б мета й принципи нашої освітньої системи, спрямувати вчителя в його повсякденній творчій діяльності, допомогти студентові (майбутньому вчителю) оволодіти професією» [3, с. 3].

Сутність професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів розкривається і конкретизується у таких термінах як «підготовка», «професійна підготовка», «професійно-педагогічна підготовка».

Термін «підготовка», у словнику С. І. Ожегова, означає запас знань, отриманий ким-небудь. «Професійна підготовка» визначається як процес формування спеціаліста для однієї з галузей трудової діяльності, пов'язаний з оволодінням певним родом занять, професією [6, с. 532].

Окремим напрямом професійної підготовки виступає «професійно-педагогічна підготовка», яка у психолого-педагогічній науці визначається як процес навчання студентів у системі занять з педагогічних дисциплін та як результат, що характеризується певним рівнем розвитку особистості вчителя, сформованості його загально-педагогічних знань, умінь та навичок [4].

Розгалужене коло питань, що піддавалися аналізу відомими дослідниками та вченими, зумовлене необхідністю їх розгляду в контексті ключових компетенцій майбутнього вчителя. Проте питання про сутність сенсорного розвитку школярів у мистецькій освіті, виявлення його властивостей, чинників і рушійних сил, на нашу думку, ще потребують подальшого аналізу та вивчення в системі вищої школи.

Тому, метою нашого дослідження є аналіз та визначення шляхів сенсорного розвитку школярів як важливого чинника професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін.

У психології виховання головне місце займає проблема формування особистості учнів, загальні закономірності та індивідуальні відмінності цього формування. Психологія виховання розглядає особливості розвитку людини, у тому числі й сенсорного розвитку особистості [10].

Сенсорний розвиток (від лат. *sensorium* – орган чуття) це процес закономірних змін чуттєвої сфери людини, які відбуваються під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Сенсорний розвиток необхідний людині для оволодіння нею в майбутньому будь-якою практичною діяльністю. Тому так важливо забезпечити сенсорний розвиток ще в ранньому дитячому віці. Саме дитячий вік найбільш сприятливий для формування та удосконалення діяльності органів чуття людини, накопичення нею знань

про оточуючий світ.

Найбільш поширена класифікація сенсорного розвитку за чуттєвими органами була запропонована ще Аристотелем.

Розрізняють п'ять сенсорних систем за допомогою яких людина пізнає світ. Це зір, слух, дотик, нюх, смак. Їм відповідають наступні аналізатори: зоровий, слуховий, тактильний, нюховий та смаковий. У процесі формування дитини, для активізації пізнання, особливого значення набуває саме дозрівання аналізаторів, за допомогою яких відбувається як розчленування так і об'єднання різних подразників, що сприймаються. Ці органічні складові людського пізнання створюють лише передумови для сенсорного розвитку дитини, але не визначають ні його характеру, ні його рівня [2].

Сенсомоторне виховання в шкільному віці має важливе значення і тому, що на його основі формуються в школярів прийоми набуття систематизованих знань. Завдяки сенсорним діям учні обстежують предмети з допомогою зору, дотику, слуху. Адже сенсорними подразниками можуть бути не тільки матеріальні речі, а й різні явища, слова та звуки.

Тому, важливим чинником професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін, є вміння забезпечувати сенсорний розвиток школярів, здійснювати цілеспрямований вплив на учнів з метою формування функціональних можливостей дитячих органів чуття, сприяти підвищенню їх загальної чутливості. Адже сенсорний розвиток є невід'ємною складовою частиною формування «інтегрованої» особистості.

Повнотою сенсорного розвитку в дитинстві зумовлюється також інтелектуальний розвиток особистості, на основі якого й формується сенсорна культура особистості.

Сенсорним вихованням у мистецькій освіті є система художніх засобів, спрямованих на розвиток чуттєвого пізнання та сприймання, на розвиток емоційної сфери у дітей в процесі їх художньо-творчої діяльності. Важливу роль при цьому відіграє вишивання, малювання, ліплення, музика, спів.

Так, завдяки предметно-маніпулятивним діям, у процесі образотворчої діяльності, удосконалюються кінестезичні відчуття учнів. Сенсорне виховання в поєднанні з конструктивним мисленням забезпечує основу для формування інтегрованої особистості і майбутнього вчителя. Інтегрована особистість відзначається досконалою нервовою системою, розвитком інтелекту і волі, чіткою скоординованістю всіх психічних функцій, їх спрямованістю на розробку нових технологій навчання. Така особистість здатна легко оволодіти «педагогічним артистизмом» [4].

Сенсорний розвиток особистості разом із фізичним і соціальним утворює цілісну, структурно організовану систему індивідуального

розвитку дитини.

Сенсорна система має специфічні особливості, які значно відрізняють її від інших форм вираження загального розвитку особистості.

Шкільна дидактика, спираючись на сучасні психологічні дослідження, розглядає сенсорний розвиток школярів як формування нових сенсорних властивостей завдяки активному педагогічному впливу [1].

Сенсорний розвиток є головною умовою будь-якої творчої (образотворчої, музичної, конструктивної) діяльності. Тому, на нашу думку, перш за все, метою сенсорного розвитку дітей у мистецькій діяльності є формування в них творчих сенсорних здібностей.

«Здібність» більшість дослідників визначають як сукупність властивостей і якостей особистості, які забезпечують їй успіх у різних видах діяльності. Ті властивості і якості, які забезпечують успіх у певному виді діяльності, відносяться до спеціальних здібностей ті ж, що в сукупності забезпечують успіх у різноманітних видах діяльності, психологи називають загальними здібностями або генералізованими [2].

Сенсорні здібності розвиваються особливо інтенсивно у процесі засвоєння сенсорних еталонів у шкільному віці та відносяться до пізнавальних здібностей.

Пізнавальні здібності класифікують на сенсорні, інтелектуальні, творчі.

У пізнавальному процесі на етапі сприйняття інформації формуються сенсорні здібності, на етапі аналізу, переробки інформації – інтелектуальні, на етапі практичного використання знань – творчі.

Дослідження, проведені дитячими психологами, свідчать, що значна частина труднощів, яка виникає перед школярами у сенсорному розвитку, пов'язана з гнучкістю сприйняття.

Психологи відзначають, що у людини першим формується сприйняття, на основі якого в дитини складається сенсорний досвід. Саме цей зв'язок зумовлює таку особливість розвитку дитини, як одночасне функціонування в навчальній діяльності різних видів мислення: наочно-образного, практичного і словесно-логічного або понятійного. Лише поступово останній вид мислення набуває переваги, але на його якості завжди позначається багатство і міцність чуттєвого досвіду дитини [8].

На думку психологів, сприйняття – це віддзеркалення предметів, явищ, процесів, їх властивостей, це дія предметів і явищ на відповідні органи чуття. І відчуття, і сприймання виникає лише при безпосередній дії на аналізатори. Перехід від відчуття до сприймання означає більш повне і складне відображення предметів. Таким чином людина отримує образ адекватний дійсності [5].

Відчуття та сприйняття – початкові етапи пізнання людини, їх також називають сенсорно-перцептивною сферою особистості.

Для розвитку сенсорних здібностей молодших школярів існують різноманітні ігри та вправи.

У молодшому шкільному віці формуванню музичного мислення сприяє рух. Ритмопластичне інтонування допомагає учням відчувати характер музичного твору, зміну його настроїв. Зорова наочність у поєднанні зі слуховим, руховим і тактильними відчуттями допомагає їм скласти уявлення про особливості музичної мови, створити і передати певний музичний образ.

Ритмопластичні рухи, дають можливість учням передати глибину музичних образів не пояснюючи свого душевного стану.

Сенсорний розвиток у підлітковому віці відбувається шляхом засвоєння диференційованих сенсорних еталонів, через довільне сприйняття ознак предметів природи.

В умовах шкільного навчання, підліткам для образотворчої діяльності достатньо оволодіти будь-яким способом малювання – способом, що ґрунтується на власних візуальних враженнях, або способом, що орієнтується на засвоєний графічний образ. Однак, для розвитку візуального сприйняття підлітків, важливо навчитися бачити предмет і вміти передати його безпосередньо з натури.

Застосування на практиці еталонних кольорів, які відносяться до конкретних реальних предметів, швидко перетворюються в своєрідний штамп і може загальмувати подальший розвиток підлітків не тільки в образотворчій діяльності, але й їхнє візуальне сприйняття.

Відомо, що підлітки найбільш чутливі до впливу музики. Музичне сприйняття в підлітковому віці місце займає особливе місце.

Музично-ритмічне почуття – одна з особливостей сприйняття музики підлітками. Це зводиться до переживання ритму і більших частот музичних звуків у поєднанні з тілесними рухами [8].

Музика великих частот користується масовим попитом підлітків. Завдяки експресивності, яка заохочує до рухів, ця музика дозволяє підлітку включитися у музичний ритм і через тілесні рухи висловити свої почуття та переживання.

Музика найкраще занурює підлітків у залежність від ритму, висоти і сили звуку. Чим сильніший психофізіологічний вплив музики, тим більше задоволення одержує занурена в музику маса підлітків.

Провідну роль у розвитку сенсорно-перцептивної сфери школярів відіграють зір і слух.

Отже, можна констатувати, що значний перцептивно-розвивальний ресурс сенсорного розвитку школярів у загальноосвітній школі має мистецтво, яке може бути представлене різними видами художньої діяльності – образотворчим та музичним мистецтвом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арчажникова Л. Г. Профессия учитель музыки : кн. для учителя / Л. Г. Арчажникова. – М. : Просвещение, 1984. – 111 с.
2. Генезис сенсорных способностей : монография / [Л. А. Венгер, К. В. Тарасова, Т. В. Лаврентьева и др.] ; под ред. Л. А. Венгера. – М. : 1976. – 256 с.
3. Гончаренко С. У. Методика як наука / С. У. Гончаренко. – Хмельницький : Вид-во ХГПК, 2000. – 30 с.
4. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности к деятельности / К. М. Дурай-Новакова. – М. : Просвещение, 1983. – 356 с.
5. Люблінська Г. О. Дитяча психологія / Г. О. Люблінська. – К. : Вища школа, 1974. – С. 153–167.
6. Ожогов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожогов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Рус. яз., 1990. – 921 с.
7. Основы педагогического мастерства : учебн. пособие для спец. высш. учеб. заведений / под ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – 302 с.
8. Ражников В. Г. Резервы музыкальной педагогики / В. Г. Ражников. – М. : Знание, 1980. – 96 с.
9. Максименко С. Д. Індивідуальні особливості мислення дитини / С. Д. Максименко. – К. : Знання, 1977. – 48 с.
10. Моляко В. А. Психология решения школьниками творческих задач / В. А. Моляко. – К. : Рад. школа, 1983. – 94 с.